

LJUBLJANA – V organizaciji Inštituta Nove revije, zavoda za humanistiko in Kulturno umetniškega društva KUD KDO je v dvorani Slovenske matice v Ljubljani v torek potekal celodnevni simpozij z naslovom *Most čez Zaliv*. Organizatorji so si za cilj zadali kar najbolje osvetliti dogajanja in predvsem vlogo, ki sta jo tržaški reviji Most in Zaliv odigrali pri demokratizaciji širšega slovenskega prostora.

Na dogodku so svoja spoznanja prispevali Alenka Puhar, Vladimir Vremec, Drago Štoka, Lev Detela, Miha Glavan, Lojze Peterle, Feliks Bister, Andrej Lokar, Tomaž Ivešič, Loredana Umek, Ivo Jevnikar in Marjan Frankovič. Zaradi vsebinske obsežnosti simpozija smo v poročilu podrobneje izpostavili tematike, ki se neposredno dotikajo omenjenih revij oziroma tržaškega prostora, pri preostalih govorcih pa navedli zgolj posamezne poudarke iz njihovih referatov. Izpostaviti še velja, da je bil poudarek namenjen zlasti reviji Most, saj je – kot je dejala ena izmed pobudnic simpozija, Alenka Puhar – prav ta revija večini manj poznana, dogajanje okoli nje pa še vedno praviloma neraziskano, v nasprotju z revijo Zaliv, ki je prepoznavnost dobila tudi in predvsem preko prepoznavnosti samega Borisa Pahorja, še pred tem pa na račun odmevnega intervjuja z Edvardom Kocbekom na temo povojnih pobojev.

Da se najdejo prave besede

V uvodnem delu svojega referata se je Alenka Puhar dotaknila aktualnega vprašanja begunstva in problematike (slovenskih) emigrantov ter pri tem spomnila na usode Andreja Bajuka, Jožeta Pučnika in drugih, na katere so številne organizacije (Slovenska izseljenska matica in Slovenski center PEN), pod diktatom Partije, vse do poznih osemdesetih let, načrtno pozabljale. »Zakaj govorim o emigrantih, ko pa ne Most ne Zaliv nista bili emigrantski glasili, pač pa sta izhajali nekaj korakov za mejo ... Tako Most kot Zaliv so pretežno vodili zamejci, a v njih so sodelovali tudi zdomci (ti so odšli iz pretežno gospodarskih razlogov) in emigranti – to je politično opredeljeni, do režima izrazito kritični ljudje,« je dejala Alenka Puhar in opozorila na problematiko distribucije tovrstnih kritičnih revij v tedanjo Jugoslavijo. V nadaljevanju je opozorila na totalitarno situacijo v nekdanji državi in na zamolčane teme režima, ki so jih lahko neodvisno in kritično ocenjevale le revije, kot sta bili Zaliv in Most. »Jugoslovansko življenje namreč ni poznalo samo tabu tem, temveč tudi tabuizirane ljudi, po Orwellovo neosebe. V Mostu in Zalivu so jih upoštevali, priznavali, objavljali. In ocenjevali delo Alojza Kuharja in Rude Jurčeca, objavljali Ložarja in Kresnika ...,« je svojo oceno stanja še podkrepila Puharjeva in zatem spomnila na usodo Marjana Rožanca, ki je po obsodbi v domovini objavljati prav na straneh omenjenih revij. Predavateljica je večkrat izpostavila tudi strah pred tujim, novim in vsem tistim, »časar komunistična partija ni imela pod kontrolo«, ki je vladal v domovini in o katerem se je nemoteno pisalo (le) v revijah Most in Zaliv. »In za to v resnici gre – da se najdejo prave besede in da zadenejo bistvo problemov,« je svoje misli sklenila Alenka Puhar.

Vladimir Vremec, ki je bil praktično vse do zadnje številke Mosta v uredniškem odboru revije, je v svojem prispevku osvetlil dogajanje okoli nastanka in razvoja publikacije. Ob svojem doprinosu je večkrat izpostavil zasluge Aleša Lokarja in predstavil številne finančne težave revije, ki sta jih na različne načine (preko predhodnice Združene kraške banke in osrednje mestne italijanske hranilnice) reševala skupno. Poleg navedenega je Vremec izpostavil leto 1964, ko sta z Lokarjem v Ljubljani obiskala Edvarda Kocbeka in bila navdušena nad kritično usmerjenostjo revije Perspektive. Omenjena revija je bila prav v navedenem letu ukinjena, kritična misel pa se je nadalje razvijala znotraj krožka, zbranega okoli takrat nastale revije Most v Trstu. Med akterji je poleg Kocbeka izpostavil še Marjana Rožanca, Leva in Mileno Detela ... »Na takratno dejansko vključitev v slovenski kulturni prostor ni bilo treba dolgo čakati. Začelo se je z afero s pesnikom Šalamunom zaradi njegove pesmi *Duma*. Aleš Lokar je z njo seznanil italijanski Trst in svoj zapis

Ljubljanski simpozij z udeležbo tudi tržaških govornikov je potekal v organizaciji Inštituta Nove revije, zavoda za humanistiko in Kulturno umetniškega društva KUD KDO

FOTO ROŠA

SIMPOZIJ - Na Slovenski matici v Ljubljani o vlogi tržaških revij Most in Zaliv

Most čez Zaliv

»Izhajali sta na robu, po moči duha pa sta bili osrednji reviji slovenskega prostora«

objavil v tedaj prestižni kulturno politični reviji Trieste,« je med drugim povedal Vremec in opozoril še na afero, povezano z objavo pesmi Daneta Zajca, kot tudi na esej Marjana Rožanca z naslovom *Nič na Slovenskem*, ki je bil objavljen v številki 13/14 revije Most. Navedel je še prispevke številnih avtorjev, živčih v emigraciji, kot sta Vladimir Kos in Jože Velikonja. Kar zadeva problematiko poitalijančevanja tržaških Slovencev, je Vremec v sklepnem delu navedel polemično tezo, da do tega ni prišlo v tolikšni meri v času fašizma kot pa po sporu med Jugoslavijo in Informbirojem, torej med Ti-

resnično bali za Rožančevo usodo, saj nam je bila usoda Jožeta Pučnika pred njim dobro poznana. [...] S svojo razsodbo ni sodišče obsodilo Marjana Rožanca na večletni zapor, tako kot se je zgodilo Jožetu Pučniku, ampak ga pogojno obsodilo na kazen, ki je ni nikoli prestajal. Proces proti Marjanu Rožancu in posredno tudi proti reviji Most, ki je njegove članke objavila, pa je imel v Sloveniji in po vsem zamejstvu velik odmev, ki je spravljal v zagato takratno slovensko komunistično oblast, ki si je domišljala, da bo kar tako v kali zatrla v zamejstvu neznansko trmasto voljo živeti v pravi svobodi in res-

delovanje krožka, zbranega okoli revije Most, razume kot prve realnejše »zasnutke skupnega slovenskega prostora«.

Trden most kot kamen kost (Edvard Kocbek in njegovo sodelovanje s Tržačani) je bila tema, ki jo je obravnaval Miha Glavan. Poudaril je, da sta bila znotraj obeh revij vseskozi duhovno močno prisotna Edvard Kocbek in Boris Pahor, pa čeprav sta v reviji malo objavljala. V nadaljevanju se je osredotočil na Kocbeka in svoje trditve večkrat podkrepil s Kocbekovimi objavljenimi in neobjavljenimi dnevniškimi zapisi. Izpostavil je njegovo dobro poznavanje predhodnikov

Most, Zaliv in Kaplje

Lojze Peterle je v svojem prispevku predstavil povezavo oziroma navezo med kar tremi takratnimi disidentskimi revijami. Revijama Most in Zaliv je dodal še Kaplje, ki so jih urejali in izdajali idrijski kritični intelektualni krogi, zbrani okoli zdravnika, pesnika in pisatelja Jožeta Felca. Peterle je ob tem izpostavil, da si je ob pripravi na ljubljansko srečanje želel osvežiti spomin na omenjene revije in je zato obiskal knjižnico Bežigrad, kjer je revije sicer dobil, a nobene izmed prvih števil. Poleg ubujanja spomina

Alenka Puhar FOTO ROŠA

Vladimir Vremec FOTO ROŠA

Drago Štoka FOTO ROŠA

Loredana Umek FOTO ROŠA

tom in Stalinom oziroma Titom in Vidalijem. Slednjega je označil v prvi vrsti kot agenta Kominterne in likvidatorja »svojih« v španski državljanski vojni.

Drago Štoka je kot nekdanji odgovorni urednik Mosta v svojem prispevku osvetlil dogajanja, povezana z nastankom revije. »Ko smo se kmalu zatem dobili člani uredniškega odbora na skupnem sestanku, sem spoznal, da sem v dobri družbi, saj sta bila poleg prof. Aleša Lokarja in ing. Vladimirja Vremca tam še prof. Alojz Rebula, Lev Detela, arh. Boris Podreka, Stanko Janežič in še drugi,« je povedal in dodal, da je prva številka revije Most izšla januarja 1964, definirana pa je bila kot revija za leposlovje in kulturo. Poimensko je navedel sodelavce prve številke, ki so bili Vinko Beličič, Stanko Janežič, Milena Merlak Detela, Humbert Pribac, Savina Remec, Rafko Dolhar, Florijan Lipuš, Vlasta Polojac, Alojz Rebula, Lev Detela, Miriam Gregorič, Boris Podreka, Drago Štoka, Jože Peterlin, Martin Jevnikar ... V nadaljevanju je predstavil sodelavce do nekako tretje izdaje, pri čemer pa se je zadržal pri Marjanu Rožancu in predstavil sodni proces proti njemu. »Na dan glavne obravnave smo bili sodelavci Mosta že zelo zgodaj v veliki dvorani ljubljanskega sodišča in se

nični demokraciji,« je predstavitev sodnega procesa proti Rožancu in proti reviji Most, ki se je odvijala leta 1968, sklenil Štoka.

Književnik in publicist Lev Detela se torkovega simpozija ni udeležil, posredoval pa je svoj esej z naslovom *Tržaška revija Most, zgodnji poskus vseslovenske povezave in dialoga (v kontekstu mednarodnega dogajanja)*. V njem beseda teče izvorno o samem namenu revije Most v povezavi s slovensko skupnostjo v (preostalem) svetu, kot tudi v odnosu do slovenskega bralstva v matici, ki je bilo zaradi enopartijskega sistema v precejšnji meri do te izkušnje prikrajšano. Posebne obravnave je v njegovem besedilu deležna povezava z italijansko tržaško intelektualno in kulturno srenjo, saj naj bi prve številke revije Most bile tiskane v slovenski in italijanski različici. Prav ta odnos je Detela označil »kot samosvoj alternativni pojav na področju slovenskega tiska in tvoren most tudi med Italijani in Slovenci v Trstu«. Dodal je še, da je bila znotraj tega kroga vseskozi »živo prisotna ideja krščanskega socializma«. V svojem referatu se je avtor dotaknil še posameznih vsebinskih sklopov revije in njihove lucidne kritičnosti, povezave s podobnimi revijami (Mladika, Razgledi ...), predvsem pa tovrstno

revije Most in Zaliv, kot so bili Sidro, Tokovi itd. Glede Kocbekovih (ne)objav je opozoril na problem cenzure, katere je bil deležen v Sloveniji. Kocbek naj bi bil – po mnenju Glavana – zmotno prepričan, da bi brez njegovih objav bilo mogoče obe reviji brati tudi v Jugoslaviji. Predstavil je še »tesen duhovni stik« med Pahorjem in Kocbekom ter njuna prva dejanska srečanja. Kot prvo je navedel Bohinjski teden leta 1937, ko naj bi se Boris Pahor prvič »obrnil« na Kocbeka, zatem pa 23. marec 1947 oziroma leto 1949, ko se Pahor in Kocbek srečata na pogrebu Otona Župančiča v Ljubljani. Med številnimi sodelovanji je omenil pozitivno oceno Kocbekove *Tovarišije* v Primorskem dnevniku, ki jo je leta 1952 pripravil Boris Pahor. »Prvič po desetih letih berem v slovenskem tisku tako lepe ocene o mojem knjižnem delu,« pa naj bi bile Kocbekove besede, zapisane ob kritiki njegove poezije izpod peresa Milana Lindiča, objavljene sicer kasneje, a prav tako v Primorskem dnevniku. Navedel je še več srečanj in dogodkov na Radiu Trst A ter poslednjo predstavitev v Kulturnem domu v Trstu leta 1979, ko Kocbekovo pesniško zbirko *Pentagram* zaradi avtorjeve bolezni predstavi Taras Kermavner.

na prve obiske Trsta je Peterle pritegnila knjižnica *Slovenija, kam?*, ki po njegovem mnenju že predstavlja poziv k državotvornemu gibanju in napove samostojnost Slovenske države ter se v »teji svoji napovedi zmoti za zgolj dve leti«. Poleg navedenih revij je posebej izpostavil še Revijo 2000, ki je začela izhajati koncem šestdesetih let v Sloveniji, in dodal dogajanja na študijskih dnevih Draga, ki so po njegovih besedah odločno zaznamovali kritično mišljenje posameznih slovenskih intelektualcev doma, v zamejstvu in izseljenstvu. V zaključnem delu se je Peterle znova povrnil k revijama Most in Zaliv ter dejal: »Reviji sta izhajali v Trstu, zelo nerad pa rečem, da sta bili zamejski, bili sta namreč vseslovenski. Izhajali sta na robu slovenskega poselitvenega prostora, po moči duha pa sta bili osrednji reviji slovenskega prostora. To ni bila le sredina, temveč dejansko slovenska sredina.«

Dopoldanski del posveta je sklenil referat z naslovom *Pogledi Aleša Lokarja na vlogo kritike leta 1977*, ki ga je pripravil zgodovinar in poznavalec vzhodnoevropskih razmer Feliks Bister. Osvetlil je Lokarjevo kritično vlogo znotraj revije Most kot tudi širše. Bister se je mestoma navezal na problematiko totalitarnih/totalitarnega režima/ov.